

ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ В ПЕРИОД НА ПРОДЪЛЖИТЕЛЕН УПАДЪК В ЗАПАДНИЯ СВЯТ (СЪСТОЯНИЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ПРЕД ЗАПАДНИЯ СВЯТ)

Доц. д-р Николай Крушков

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Когато социално-икономическите кризи продължават дълго, то това е следствие от упадък, на първо място, в обществото и паралелно с това – упадък в икономиката. Под „Упадък“, за целите на настоящото изследване ще се разбира трайно раздробено състояние на обществото, паралелно с дългосрочни проблеми в икономиката. Под „Западен свят“ за целите на настоящото изследване ще се разбира Европа, Великобритания, САЩ. Упадъкът в Западния свят включва освен социална хаотизация и икономическа безпътица, която е породена от: трайно отсъствие на значим икономически растеж; остарели техника и технологии; задължнялост на държавите; инфлация, която не се повлиява и от вдигане на лихвите; отрицателен прираст на населението; честа смяна на целите и приоритетите, и други. „Упадъкът“ извежда и утвърждава на преден план в общественния живот на Западния свят агресивни и недIALOGИЧНИ представители на различни обществени групи, които не притежават нито културата на традиционните ценности на западното общество, нито задължителната висока степен на фундаментално образование, нито професионалните способности да различават важното от маловажното. Освен че не представляват мнозинството от обществото и така продължават да създават разединение, лидерите и лидерските екипи в Западния свят не си поставят дългосрочни цели нито в областта на икономиката, нито в областта на развитието на обществото, ограничени от мандатността на управлението в западните демокрации. Не се развиват науката и образованието паралелно с икономическата специализация в конкретни икономически отрасли. Това състояние не позволява да се разрешават натрупаните проблеми в обществото, още по-малко да се осигури социално-икономическо развитие.

Ключови думи: Западен свят; западно общество; криза; икономическо развитие

1. Актуалност

Периодите на продължителен упадък неизменно включват едновременно настъпване на редица негативни обстоятелства, сред които са: завършването

на един цял икономически цикъл, трайно финансово задлъжняване на икономиките, технологично изоставане, трайно разделение в обществото по ключови въпроси на социално-икономическо развитие, съществени изменения в традиционните ценности и култура, непредставителност на публичната власт, мащабни диспропорции между бедни и богати и др. Такива периоди на продължителен упадък предизвикват изчезването на империи, разпад или трансформации на отделни съюзи и държави, разделение и вътрешни конфликти в отделни нации или компактни социални групи.

Под „упадък“ за целите на настоящото изследване ще се разбира както икономическо и технологично изоставане, така също социокултурен декаданс, включващ: отрицателен демографски прираст, загуба на традиционни ценности в западното общество, разделение в обществото по фундаментални въпроси, непредставителност на публичната власт и паралелно с това – неспособност за инициране на промяна. Отделно от вътрешните проблеми трябва да се посочи, че допълнителен стрес върху обществото и икономиката на Западния свят създава мащабното развитие – както демографско, така и техническо, и технологично такова на Изтока. Лидерите на Западния свят в това отношение са длъжници на западното общество.

Под „западен свят“ за целите на настоящото изследване ще се разбира Европа, Великобритания и САЩ.

Вече повече от две десетилетия, след навлизането в новото хилядолетие, в обществото в Западния свят е валидно усещането, че сме в „преломна епоха, когато се рушат привичните устои, царстват неопределеността и дори хаосът, реализират се големи, непредсказуеми промени, създаващи нови конфигурации между държавите в света“ (Parashkevova 2009, p. 104). Показателни в това отношение са проблемите, които изведе Световният икономически форум в Давос през 2022 г. окончателно приключване на идеята за глобализация от последните 30 години; наличието на системни сътресения на всички борси; усложнение и накъсване на веригите за доставки; влошаване на икономическите перспективи във всички отрасли; огромна финансова задлъжнялост; опасност от рецесия. През февруари 2022 г. на територията в Европа започна гореща война, която може да се разрасне както териториално – на територията на Западния свят, така и да се задълбочи като конфликт, с пряко унищожаване на гражданска инфраструктура и с използване на модерни оръжия за масово поразяване.

Обект на изследване в настоящия труд е състоянието на икономиката и обществото в Западния свят в условия на упадък, породен от завършването на икономически цикли и разложение в социокултурното състояние на западно-то общество.

Предметът на изследване са възможностите пред управлението в такава среда.

Сред **достиженията на науката в тези направления** са известни изследванията: в областта на критики в анализа на икономическите цикли (Semmler 1986, p. 47 – 76), в областта на връзката на икономическите цикли със социалния живот (Medjuck, 1986), в областта на различните видове икономически цикли след Втората световна война (Eckstein, Sinai 1990), в областта на връзката между икономическите цикли и статистиката (Harvey, Trimbur and Van Dijk 2007), в областта на връзката между бизнес циклите и икономическия растеж (Akaev 2008), в областта на историята на икономическата наука за бизнес циклите (Alcouffe, Poettinger and Schefold 2019). Паралелно с това – в областта на лидерството (Bennis 1959) и особено на лидерството, инициращо промяна (Sverdlik, Oren & Berson 2019).

И ако всички световни автори в областта на теорията на икономическите цикли прецизират и оценяват икономическите цикли, като стъпват на данни от различни икономически, математически, статистически модели, анализират показатели като: БВП, лихвени проценти, безработица, производителност, инфлация, агрегирано търсене и други, то **в световната икономическа теория отсъства анализ, който обвързва пряко социокултурното състояние на обществото със състоянието на икономиката**. Отчитайки този дефицит, **настоящото изследване се фокусира върху различни паралели между упадъка в обществото и упадъка в икономиката**, които са в причинно-следствена връзка и за преодоляването на такова състояние на упадък и навлизане в „оживление“, а по-късно и в „подем“, са необходими координирани инициативи паралелно в икономиката и в социокултурната област.

Основната теза на изследването стъпва на разбирането, че Западният свят е в status quo, което в обозримо бъдеще не дава основания за надежда за конкурентно на Изтока развитие. *Единните ценности* в Западното общество са „размити“ до степен, в която традиционни западни ценности вече не се познават от няколко поредни поколения жители на Европа, САЩ и Великобритания и съответно не се споделят от обществото в неговата цялост. *Образованието в Западния свят* започва да губи своята пазарна значимост преди всичко заради „размитите“ ценности в обществото, но и заради конюнктурността на образованието – заради обвързването на образованието с актуален пазарен интерес и превръщането му в бизнес индустрия до степен, в която фундаментални знания изчезват завинаги, отстъпвайки място на свръхмодерни, но краткосрочно значими, недоосмислени теории и практики с временен характер. Освен „размиването“ на ценностите и „девалвацията“ на фундаменталното образование сериозен фактор за упадъка е *фрагментирането на западното общество*. Трайното разделение по ключови въпроси в обществото поражда нестабилност от фундаментален характер, която е сред причините за невъзможността да се намери единен подход за преодоляване на упадъка.

Това състояние налага комплексна оценка на състоянието и перспективите пред Западния свят, откриването и осмислянето на нови цели и приоритети за социално-икономическо развитие, както и извеждането на сцената на стратегическото управление на решителни лидери и управленски екипи, които имат способностите за инициране на фундаментална промяна.

2. Причини за текущото състояние на Западния свят

Основните причини за текущото състояние на упадък, колкото и да са всеобхватни, биха могли да бъдат структурирани в две макрогрупи: **икономически причини** и **социокултурни причини**.

Сред **икономическите причини**, както беше посочено, са: отсъствие на значим икономически ръст с години, техническо и технологично изоставане, трайна инфлация, много елементи на стагфлация и рецесия. От значение за упадъка с не по-малък принос са **социокултурните причини**, сред които: скъсването на връзките в обществото и разделението по фундаментални въпроси на отделните обществени групи, отсъствието на споделени ценности и непознаването на традиционните такива от новите поколения, търсенето на решения в Западното общество единствено на индивидуално ниво, не на колективно, и други.

Икономическият поглед към причините за текущото състояние на Западния свят следва да **стъпи на икономическата теория за съществуването на обособени икономически цикли**. Когато един икономически цикъл завършва, той неизменно предизвиква упадък. Особено негативни са последствията, когато едновременно завършват няколко икономически цикъла. От гледна точка на продължителността на икономическите цикли световната икономическа теория разграничава: *краткосрочни цикли на Китчин* (настъпват на всеки 3 – 4 години), дефинирани от британеца Йозеф Китчин през 1923 г. (Kitchin 1923); *средносрочни цикли на Юглар* (настъпват на всеки 7 – 11 години), дефинирани от французина Клемент Юглар през 1862 г. (Clement 1862); *дългосрочни цикли на Кузнец* (на всеки 15 – 25 години), дефинирани от Нобеловия лауреат американеца Саймън Кузнец през 1930 г. (Kuznets 1930); както и *циклите на Кондратиев* (на всеки 50 – 60 години), дефинирани от руския учен Николай Кондратиев през 1925 г. (Kondratiev 1925). Особено важно е да се посочи, че причините за икономическата цикличност при четирите вида цикли са коренно различни.

При Китчин *краткосрочният икономически цикъл* (на всеки 3 – 4 години) завършва заради неизбежното забавяне във времето при предаването на информация при разрастването на бизнеса на всяко предприятие, и особено в производствените компании. За две-три години, в които предприятието расте, неизбежно се стига до забавяне на времето, в което различните звена си предават информация, което обръква процеса на взимане на решения и нарушава

доставките на стоки – както по линия на суровини, транспорт, складиране и дистрибуция, така и по отношение на цените и търсенето на готовия продукт на пазара.

При Юглар *средносрочният икономически цикъл* (на всеки 7 – 11 години) е обусловен от времето, необходимо за смяната на едно цяло поколение техника и технологии, което изправя пред фалит негъвките бизнес структури на всеки 10-ина години и от друга страна – дава път на иновативните предприятия.

При Кузнец, който дефинира *дългосрочния икономически цикъл* (на всеки 15 – 25 години) като демографски обусловен, причините трябва да се търсят в нивата на икономическия растеж, стимулиращ раждаемостта и притока на мигранти, както и свързаната с тях строителна експанзия и свръхпроизводство.

Кондратиев, на свой ред, дефинира своите *петдесетгодишни вълни*, или *Цикъла на Кондратиев*, като посочва, че цикличните колебания на всеки средно 50 – 60 години засягат всички сектори на икономиката и се отразяват едновременно на вътрешния продукт, на цените, на лихвите, на дълга и други. В изследването си Кондратиев се аргументира с различни сравнения на числа, довели до три поредни половинвековни икономически цикъла: кризата от 1873 г., Голямата депресия от 1929 – 1933 г., стагфлацията от 1974 – 1975 г.

Социокултурният поглед към причините за състоянието на Западния свят изисква освен икономическите аспекти да се разгледат и неикономическите аспекти на състоянието на западното общество. Социокултурното състояние на западното общество в наши дни има следните критични характеристики: значително застаряване на населението и заедно с това ниски нива на раждаемост с десетилетия; повсеместен индивидуализъм, насочен към загриженост единствено за личния интерес; ако въобще е налице колективизъм, то е в условия на фрагментация до съвсем малки субкултурни общества на компактни групи от хора, които целенасочено се саморазграничават от общата култура; социален конформизъм до степен на неуважение към креативността и промените в цялост; масово публично изразяване на мнение по всякакви въпроси, дори без каквато и да било научна или практическа специализация по обсъжданата тема; безкритичност към повсеместната бюрокрализация, усложняването и детайлизацията на правилата в деловия живот; допускане без никакъв обществен интерес на откровено глупаво законотворчество или такова в полза на тясно лобистки интереси, очевидно унищожавашо реалната пазарна конкуренция; не на последно място – безропотно приемане на непрекъснатото разрастване на държавните структури, осъществяващи регулация и контрол, паралелно с встъпване в длъжност на обществени лидери все по-често от една и съща фамилия, които все по-малко познават реалните потребности на обществото и на Западния свят.

Горните социокултурни аспекти на упадъка се обясняват с историческото протичане на дълбоки трансформации в обществото. Трансформации,

които изменят културата, заменят традиционни ценности с нови такива, трайно подкопават единството на обществото. Като резултат разделеното и ценностно фрагментирано общество не може да излъчи представители в публичната власт, които да споделят общи цели на социално-икономическо развитие.

Успешното преодоляване на упадък изисква професионално стратегическо управление от нов тип. Отчетливо е видна потребността от стратегическо планиране и целенасочена специализация в индустрията и в образованието при координирана програма за паралелно развитие на двете направления, като условие за създаването на конкурентоспособност от ново ниво на Западния свят. Неотменима дългосрочна програма, която да обвързва приоритетните икономически отрасли с необходимите им направления в науката и образованието за години напред, ще даде предвидимост и устойчивост на всички процеси. Дългосрочната програма ще подпомогне както обществото, така и бизнеса по начин, който да им позволи за десетина години да създадат способности, които да отговорят на предизвикателствата на Изтока. Успехът изисква също така лидери и лидерски екипи, които да са способни да иницират промяна, от една страна, и единение на обществото – от друга. Това са лидери и лидерски екипи, които са носители на високо образование и морал, които осъзнават и с личен пример прокламират единение в обществото около единни ценности. И всичко гореспоменато при ясна йерархия на ценностите през следващите десетилетия в полза на обществения, а не на личния интерес. Именно развитието индивидуалните ценности доведе до разделение и социална конфронтация.

3. Верифициране на състоянието на упадък в икономиките на Западния свят през теорията за икономическите цикли, както и състоянието на упадък в социокултурната сфера на Западното общество през оценка на основни негови характеристики

За целите на аргументирането на заявената оценка за състоянието на упадък в Западния свят е необходимо да се изведат заключения както по линия на икономиката, така и по линия на характеристиките на съвременното общество.

Оценка на състоянието на икономиките

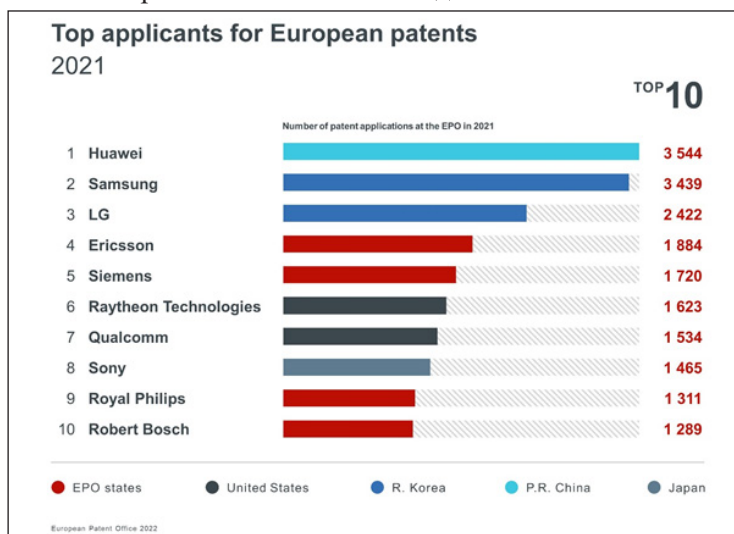
Ключови макроикономически аспекти на състоянието на икономиките на Западния свят могат да бъдат разгледани на основата на завършването на икономически цикли в комбинация с демографското състояние на Запада, като фактор за икономически растеж.

– На първо място – огромното количество време, което е необходимо за взимане на най-обикновени решения и последващото тяхно изпълнение в

Западния свят, както и многото регулации, с които всяко решение и изпълнение следва да бъдат съобразени, заедно с постоянно променящите се правила във всяка сфера – правят както управлението в публичния сектор, така и бизнес мениджмънта на Запад слабо производителни и неконкурентни на тези в Източния свят. Факторът „време за решение“ или „време за предаване на информация“ тук се разглежда по смисъла на теорията на Йозеф Китчин за *краткосрочните икономически цикли* и недвусмислено може да се посочи, че в това отношение е завършен един цикъл в западните икономики, като ускоряването на процесите дори не се обсъжда към момента. Този проблем е не само неосъзнат от западното общество, но нещо повече – сроковете за вземане и изпълнение на решения продължават да се забавят все повече и повече, година след година.

– На второ място – едно цяло поколение техника и технологии, използвани в Западния свят и към момента, са с отдавна приключил жизнен цикъл. Това е така преди всичко заради обстоятелството, че големият бизнес преди повече от десетилетие премести производствените си мощности, научно-развойната дейност, дори и мениджмънта си на Изток. На територията на САЩ, Европа и Великобритания към момента работят в много голяма степен остаряла техника и технологии, не само неразвивани повече от десетилетие, но и неподдържани през последното десетилетие. Значението на фактора техника и технологии тук, според теорията на Клемент Юглер за *средносрочните ико-*

Таблица 1. Топ 10 на заявителите на патенти за изобретения на Европейското патентно ведомство за 2021 г.¹:

номически цикли, е основание да се посочи, че е приключил един завършен средносрочен цикъл в западните икономики.

Технологичното изоставане на Западния свят може ясно да се илюстрира с данните за глобалните **заявки за патент** за изобретение. Важно е да се посочи, че за получаване на патент за изобретение е налице изискване предложеното техническо решение да отговаря на критерия световна новост, т.е. да не е било или станало известно никъде по света, преди **заявката за патент**. Именно **заявката за патент** е обект на изследване тук, като показател за претенции за създаване на световни технологични новости.

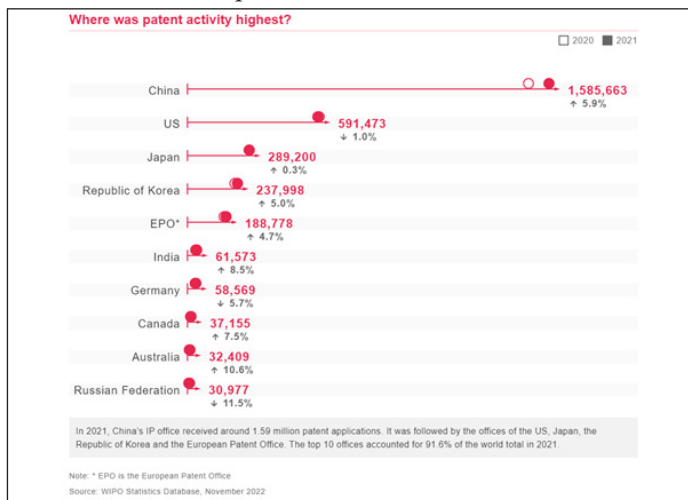
Номиналните числа от таблиците ясно показват, че първите три компании с най-голям брой **заявки за патент** в Европа са компании извън Западния свят – именно Китай и Корея. При това от топ 10 имаме 4 заявителя от Изтока: Huawei, Samsung, LG и SONY, които заедно имат общо 10 870 заявки за патент, или над 1500 повече от американските и европейските заявители, които имат общо 9361 заявки за патент. Трябва да се обърне внимание и на тренда, показан в третата колона на следващата таблица 2, сравняваща заявителската активност за 2021 г. с тази от 2020 г., където се забелязва, че трендът към ръст на заявителската активност по-скоро е при източните, отколкото при западните компании.

Таблица 2. Динамика на изменението на броя на заявките за патент за изобретение в Европейското патентно ведомство за периода 2020 – 2021 г.²

Rank	Company	European patent applications in 2021	Change 2021 vs. 2020
1	HUAWEI	3544	13.8%
2	SAMSUNG	3439	5.0%
3	LG	2422	-16.7%
4	ERICSSON	1884	15.3%
5	SIEMENS	1720	5.8%
6	RAYTHEON TECHNOLOGIES	1623	26.4%
7	QUALCOMM	1534	-10.3%
8	SONY	1465	-0.8%
9	ROYAL PHILIPS	1311	-7.6%
10	ROBERT BOSCH	1289	-19.3%

Показател за технологичното равнище на Западния свят е и общият брой на **заявките за патент за изобретения в целия свят** за 2021 г., представен в числа на следващата таблица 3.

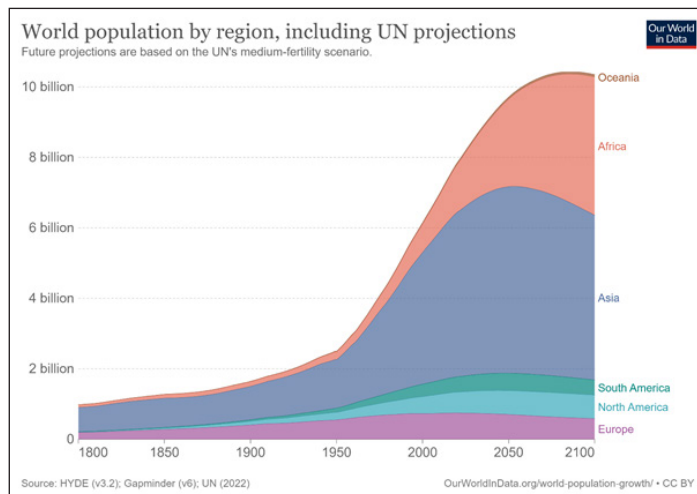
Таблица 3. Общ брой на заявките за патент за изобретение в света за 2021 г.³

Горната таблица представя броя на заявките за патент по държави в света, като Европа е разгледана общо – с броя заявки подадени в Европейското патентно ведомство – ЕРО (European Patent Office). Половината от топ 10 на заявителите в света са от Изтока, като общо 5-те държави от Изтока имат 2 205 411 заявки за патент през 2021 г., докато петте държави от Западния свят (включително Европа, като континент) имат общо 908 384 заявки за патент. Съдейки по тренда (сравнение на числата от 2021 г. с тези от 2020 г.), то до една-две години Изтокът ще заявява 3 пъти повече заявки за патент от Запада.

– На трето място – демографското състояние на Западния свят, като фактор за икономически растеж, стимулиращ строителната експанзия (жилищна, инфраструктурна и офисна). Тук оценката заслужава особено дългосрочно управленско внимание, защото дори незабавно да стартират програми за насърчаване на раждаемостта, картината в Западния свят не би могла да се промени, преди да минат няколко десетилетия. Организацията за създаването на програми за насърчаване на раждаемостта в семейството, за прокламиране на семейните ценности, за развитие на високо ниво на обществено здраве; за високо ниво на обучението в началното, основното, средното и висшето образование; за висока култура в областта на науката, изкуството, спорта; за развитие на различни интеграционни и други програми – изисква десетилетия целенасочен управленски труд. Следва да се заключи, че дефинираният от Кузнец дългосрочен икономически цикъл, отчитащ приоритетно демографските фактори, също трябва да се счита за завършен.

Таблица 4. Световното население по континенти, вкл. прогнози на ООН⁴

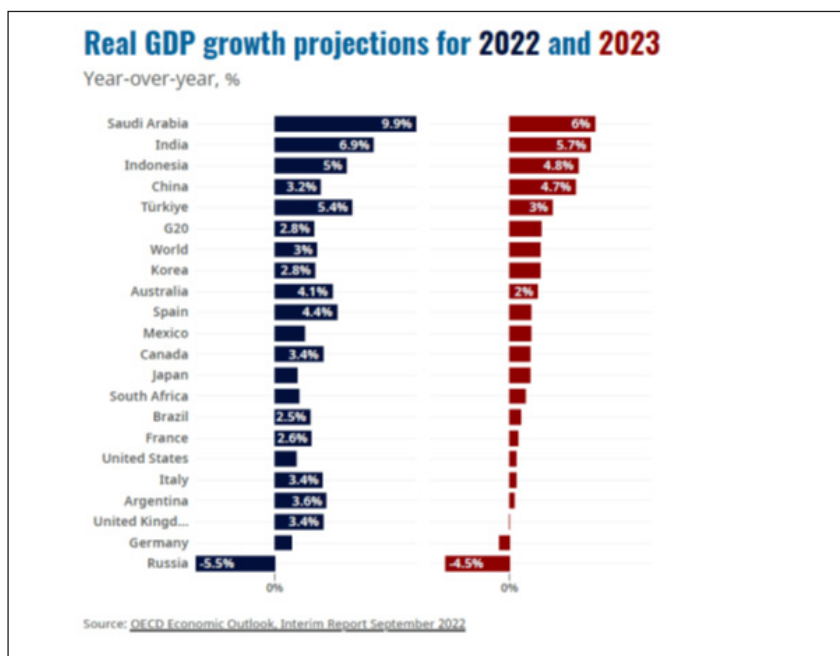
Ако преди 70 години (около 50-те години на XX в.) общото население на Западния свят (около 1 милиард) е било близо до половината от световното население (около един милиард западно население от около два милиарда население в света), то след 70 години (около 2100-ата година) се очаква населението на Западния свят да продължава да бъде около един милиард, но това ще е под 10% от световното население, или около един милиард от около десет милиарда по света.

– На четвърто място – цикличните колебания на всеки средно 50 години, които според Кондратиев засягат всички сектори на икономиката и се отразяват едновременно на вътрешния продукт, на цените, на лихвите и на дълга, са особено валидни за Западния свят в момента, през 2022 – 2023 г. След стагфлацията от 1974 – 1975г. в САЩ (ще рече точно преди около 50 години по *цикъла на Кондратиев*), когато за повече от десет години (1974 – 1984) настъпва „Голямата инфлация“ в САЩ и индексът на потребителските цени нараства със 186%, или 7,3% годишно, от 1968 до 1983 година, настоящото състояние на западните икономики изглежда съвсем огледално на стагфлацията от 70-те: огромна парична маса в обращение и паралелно с това дефицит на стоки; трайно растяща инфлация; много суровини стават труднодостъпни заради нарушени вериги на доставки; недостиг на енергоизточници на ниски цени; деиндустриализация; ръст на лихвите и паралелно на всичко дотук – огромна задлъжнялост на западните икономики.

За целите на обобщението на оценката за икономическото състояние на западните икономики тук е мястото отчетливо да се посочи, че в **Западния**

свят са завършени всички икономически цикли независимо от тяхната различна историческа продължителност, без да е започнал процес на възстановяване. Състоянието на западните икономики е предизвикателство от висше ниво от гледна точка на избора на подход за икономическия рестарт в условията на неопределеност от такъв грандиозен мащаб и отсъствие на икономически отрасъл или технология или вид актив в стабилно състояние и отчетлива положителна перспектива. Особено затруднение представлява и обстоятелството, че подход за рестарт в икономиките на Западния свят трябва да бъде избран и приложен в условията на реална и мощна конкуренция от страна на Изтока.

Таблица 5. Прогнози за ръст на БВП по държави за 2022 и 2023 г.⁵

Видно от числата в таблица 5, първите пет държави, в които се отчита устойчив ръст на БВП, са само икономики от Изтока. Това е отчетлив тренд от години, който също толкова устойчиво не попада в дневния ред на дискусиите нито на Западните лидери, нито в темите, които публично се обсъждат в Западното общество, нито намира място в прайм тайма на западните медии чрез анализите на публично позиционираните експерти и коментатори.

Оценка на състоянието на западното общество

Водещите проблеми на съвременната култура на западното общество са свързани с разединение и фрагментация на обществото, отсъствие на съгласие по фундаментални въпроси, скъсани връзки между поколенията, непознаване и незачитане на традиционни ценности, обезвереност сред всички поколения, непредставителност на публичната власт и всичко това в паралел със застаряване на обществото и ниска раждаемост. Обобщаването и групирането на основните проблеми не толкова по значение, колкото като обособеност в тяхната мащабна всеобхватност, може да бъде представено по следния начин.

На първо място, въпреки публично прокламираната през последните три десетилетия в Западния свят воля за всеобхватна глобализация (ценностна, мултикултурна, териториална, а също и под формата на свободно движение на хора, стоки и капитали) западното общество е все по-поляризирано:

- нашият Западен свят спря процеса на глобализация и започна да развива национални доктрини най-вече от страх, че няма да успеем да запазим социалната търпимост и често незаслужения си комфорт;

- вместо общо разбиране и общи цели в едно единно общество всъщност имаме дезинтегрирани индивиди (самостоятелни във всякакъв смисъл) или малки компактни групи от индивиди, но обикновено с временен характер;

- западната младеж не обсъжда публично общи цели, общи ценности, общо бъдеще и ако попитаме млади хора какви са ценностите на западната култура, те няма да успеят да се обединят около общи ценности, валидни за цялото общество или семейни такива;

- не се познават нито евроатлантическите, нито общеевропейските, нито отделните религиозни, нито отделните национални ценности, същите не се прокламират и през последното десетилетие доминира повсеместно самоцелният стремеж за лично благоденствие и лично богатство като основна, единствена ценност;

- всички идеи и политики за социална отговорност и интеграция се ползват с частична и временна обществена подкрепа на кампаниен принцип, огромната материална, образователна, икономическа, културна и социална пропагандна машина между различните социални групи, между богатите и бедните все повече се разширява;

- отсъства единство в приемането и прилагането на общи политики за Западното общество в областта на културата, здравеопазването, образованието, спорта.

На второ място, обществените лидери в Западния свят, които трябва да представляват и защитават интересите на обществото, са се откъснали от проблемите на хората и бизнеса, затова и не могат да предложат решения за тяхното преодоляване:

– общественно-политическият елит все повече има семеен характер, курсното начало при подбора няма съществено, а по-скоро формално значение; това прави обществения елит в огромна степен дистанциран както от потребностите на обществото, така и от потребностите на бизнеса, като това е една от основните причини за дезинтегрираното западно общество;

– западните обществени лидери стават все по-бюрокраични в лошото значение на израза – борят се за създаване на повече и нови правила за всичко, но не полагат никакви усилия да обвързват тези правила със създаването на нови възможности за бизнеса и необходимостта от социално-икономическо развитие на обществото в условия на ожесточена конкуренция с Изтока;

– западните лидери много често не желаят значими промени на съществуващата система, напротив – стимулират конформизма и затова не уважават креативността; на практика почти никой не подкрепя смели инициативи;

– страхът кара лидерите на Западното общество да инвестират огромни публични средства в сигурността, но сигурността е илюзия без единство в обществото, без глобализация, без неотменимо законодателство, без обществена отговорност, без креативност и нови, смели инициативи;

– съвременната доминантно материална култура пренебрегва духовната връзка и духовната мрежа на съмишленици на всяко обществено ниво; силата на идеологическото единство е значително подценена от лидерите на западното общество;

– лидерите на западното общество не могат да се срещнат системно с различните социални или възрастови групи, като израз на уважение или на човешка загриженост; също и с представителите на бизнеса, особено на малкия и средния бизнес.

На трето място е деградиралата култура на западното общество за взимане на решение и носенето на отговорност. Разделената до безкрайност отговорност при взимането на решение и свързаното с това забавяне на взимането на решение е сведено до „култура за невзимане на решение“ заради следните трайни проблеми от десетилетия:

– в Западния свят не подлежи на калкулация общият брой на международните и националните институции, които създават нормативната база за един работен процес, към който трябва да се добави и броят на техните административни нива, които администрират този процес; също трябва да се добавят международните и националните организации, които осъществяват координация, контрол и отчет над същия този един процес;

– дублирането и припокриването на функции от безбройните административни структури е в основата на промяната в западната култура до степен, в която отговорността винаги е само косвена, върху елемент от процеса, в съответствие с невъзможността за взимане на самостоятелни бързи и ясни решения;

– почти нищо не зависи от извършеното от един човек, от един екип или от една административна единица, защото във всеки конкретен процес функционално компетентни в Западния свят и пряко въввлечени са още пет, десет или двайсет организации и техните ръководители и служители – със самостоятелна роля и участие в различни фази от един процес.

4. Философски измерения на координираното адресиране на предизвикателствата пред Западния свят

Когато в Западния свят няма критична маса от хора, а и броят им от десетилетия не расте; когато инсталираните технически мощности и използваните технологии в индустриалните фирми на Запада са с приключил жизнен цикъл от повече от десетилетие; когато осигуряването на финансиране (собствено и външно) става все по-скъпо, защото акумулираният по време на упадъка дълг на западните икономики е в значителни размери; когато цените на енергоресурсите растат, а локациите, откъдето западните икономики е възможно да ги доставят, стават все по-малко на брой и по-трудно достъпни; когато малкото хора на Запад вече не общуват системно помежду си, нямат съгласие по фундаментални въпроси и не се подкрепят взаимно – то тогава, във времена на упадък, предизвикателствата към управлението са от висш клас.

Възможностите за подем на икономическото развитие в условията на траен упадък изискват изключително целенасочено професионално управление за стриктно стратегическо планиране и приоритизиране в индустрията, паралелно с връщането към единство в ценностите на обществото. Едновременно адресиране на икономиката и обществото с координирани цели позволява постигане на конкурентоспособност в предварително определени икономически отрасли на Западния свят. Първоначално конкурентоспособността в тези приоритетни отрасли се реализира на регионално ниво, а на следващ етап тя е пълномащабна и глобална.

Всичко започва с обединяването около целите. Целите във времена на упадък следва да отчитат класическата философска дилема, олицетворявана от теориите на германските философи Георг Фридрих Хегел и Карл Маркс. Ако Хегел има идеалистично разбиране за постигането на икономическото развитие, основано на идея, ценности и знание, след разгръщането на които ще дойдат материалните блага, то Маркс твърди точно обратното – „битието определя съзнанието“, което ще рече, че процесът на размисъл е отражение на материалната действителност и за да разгръща осмислени идеи, обществото трябва да е установило ниво на общ материален просперитет. Хегел всячески се е стремил да докаже, че развитие на обществото не може да се реализира на основата на материализма и че развитието е присъщо само на духовното, само на нематериалното. Напълно противоположно – Маркс доказвал, че науката е възможна само на материалистична основа.

Състоянието на траен упадък, в което се намира Западният свят, налага паралелно прилагане на диалектиката на Хегел и на тази на Маркс за координиране на взаимнообвързано ново начало на духовното и материалното за целите на рестартирането на развитието. Ключово необходимо е поставянето на целите в националните икономики да е в пълна координация с поставянето на целите в науката и образованието в училищата и университетите в тези западни държави. Смисълът на дългосрочното обвързване на няколко водещи приоритета в икономиката с водещи приоритети в образованието още при целеполагането е да се осигури работна сила за развиваните икономически отрасли, от една страна, и от друга – целенасочена профилирана научноизследователска дейност за целите на именно приоритетните отрасли, които ще бъдат развивани. Такова тясно и дългосрочно обвързване на науката с икономиката несъмнено осигурява устойчивост, позволяваща регионално лидерство в тези направления само за няколко години. От ресурсна гледна точка, координирането на индустрията с образованието представлява концентрация на човешки, капиталови, информационни и научноизследователски ресурси от голям мащаб, а от пазарна гледна точка, означава привличане на инвестиции – публични и частни, при това международни, регионални и национални, в приоритетните икономически отрасли. Устойчивостта на процеса и резултатите от него се гарантират от трайното обвързване на научноизследователските резултати с подготовката и развитието на кадри в приоритетните отрасли.

На второ място, след особено трудното, но задължително обществено обединение около целите следва да се постигне и ценностно единение в западното общество. При управлението в условия на траен упадък е необходимо единение на обществото не само от общи цели, но и от общи ценности, валидни в ежедневно общуване и за постигането на всеобщ стремеж към общо благоденствие на ниво дом, квартал, град, област, държава. Процесът на създаването на единно общество има две компоненти – познавателна (научноизследователска) и възпитателна.

Познавателната (научноизследователска) компонента на процеса по утвърждаване на общи ценности и висока обществена култура се състои от дефинирането и прокламирането на три групи взаимозависими ценности: общи ценности, семейни ценности и индивидуални ценности. От фундаментално значение е разбирането, че индивидуалните ценности не могат да се упражняват в противоречие със семейните или общите ценности, също така семейните ценности не могат да се упражняват в противоречие с общите ценности. Своеобразната йерархия на ценностите е задължително условие за създаването на единно общество в Западния свят.

Възпитателната компонента на процеса на създаване на единно общество в Западния свят се реализира чрез актуализиране на съществуващите системи на обществено възпитание и за обществено образование. Актуали-

зирането е само за целите на уеднаквяването на разбирането в обществото за необходимостта от съблюдаване на единни ценности и взаимно уважение в западното общество. Основна роля за възпитателната компонента имат процесите на възпитанието в семейството, в детските градини, в училище, както и в университетите.

5. Управленски измерения на координираното адресиране на предизвикателствата, породени от упадъка в Западния свят

Водещото, от практическа гледна точка, разбиране за управлението е, че то представлява система от системи, което означава, че освен **централизацията** на системите при взимането на решения от съществено значение е и **координацията** между отделните системи преди, по време и след взимането на решение. И ако централизацията е прецизно изследвана, то координацията е terra incognita както за теорията, така и за практиката. Както ще стане ясно по-долу, с оглед прецизно съвместно целеполагане, съвместно планиране и съвместно организиране на дейността по излизане от състоянието на упадък в Западния свят, са необходими освен централизация и ясно разбиране за координацията между две, няколко и всички системи, функционално компетентни в един процес.

Управлението в условия на упадък следва да се разглежда като **координирано управление на два паралелни процеса** – 1) процес на управление на икономическото развитие и 2) управление на социокултурното развитие.

Това се реализира чрез: 1) дългосрочна специализация в приоритетни индустриални отрасли, които са независими суровинно, технически и технологично от Изтока; 2) развитие на единни ценности с цел единение на западното общество; 3) развитие на образованието и науката в унисон с приоритетните икономически отрасли.

От значение е обстоятелството с качествата на лидерите и лидерските екипи и това дали един лидер или лидерски екип е в състояние да **иницира промяна**, или само да **менажира промяна**, защото иницирането на промяна е във възможностите на ограничен кръг решителни лидери.

Управление на икономиката, позволяващо излизане от упадъка в Западния свят

Управленските функции, които световната теория в областта на управлението отдавна е формулирала, са: планиране, организиране, мотивиране и контрол. В едно ценностно фрагментирано общество, в което цари разделение дори по ключови въпроси, от съществено значение са две управленски функции, които всъщност стоят преди и след традиционните управленски функции. Това са **целеполагането** и **отчетността**. Сложността на **целеполагането** (което хронологично е преди планирането, организирането, мотивирането и

контрола) изисква от лидера и лидерските екипи първо да обединяват последователите си около общи цели, като притежават способността да **инициират промяна**. Това изисква предходен успешен опит в трудна среда и решителност, характерна за лидери и лидерски екипи, които разбират отговорността си за осигуряване на благоденствието на хората. Последната в хронологичен аспект управленска функция – **отчетността** (която има своето място след планирането, организирането, мотивирането и контрола), има ключово значение, защото именно системната отчетност на лидера и лидерските екипи пред хората поддържа мотивацията на последователите, особено в трудни времена, във времена на упадък.

На ниво целеполагане и стратегическо планиране (това включва многогодишна **програма**, което е различно от **план** – който е годишен управленски документ) следва координирано да се определят приоритетните области от индустрията и същите направления в науката и образованието, които, развивани паралелно за определен период (5 – 15 години), да дадат необходимите конкурентни предимства на западната икономика, наука и технологии, така че и западното общество да получи реални възможности за социално-икономическо развитие.

Тук е мястото да се разгледат предимствата и недостатъците на „свободната пазарна икономика“ и на „плановата икономика“, когато управлението е ограничено от негативите в условия на траен упадък. **Свободната пазарна икономика** и **демократичното управление** – безспорните цивилизационни достижения на Западния свят, имат недостатъци в сравнение с до голяма степен **плановите икономики** на авторитарните режими на Изток.

Стратегическото планиране (за 5 – 15 години напред) е **извън контекста на възможностите на управлението в публичния сектор на Западния свят**, защото принципите на демокрацията и мандатността на управлението априори не предполагат управленски програми за повече от 4- или 5-годишен управленски мандат. Стратегическо планиране там, където лидерите и лидерските екипи се променят из основи на всеки 4 – 5 години, е невъзможно. На свой ред, либералните разбирания в Западния свят за ролята на **свободната пазарна икономика**, при която чрез търсенето и предлагането в условията на конкуренция се регулират креативността, предприемачеството, качеството на образованието, производителността на труда, ценностите в обществото, както и други фундаментални въпроси, също са невалидни в дългосрочен аспект. Същност и за жалост западното разбиране за успешното регулиране чрез пазара е, разбира се, вярно, но само в **краткосрочни измерения**. Пазарът може да регулира за месеци, но не и да определя, а още по-малко да създава стратегически възможности. Това е така, защото пазарната среда се изменя ежеминутно, затова и пазарът е непрогнозируем и непредвидим след определен кратък период.

Погледнато от другата страна, авторитарните режими в Източния свят и тяхното управление с десетилетия позволяват поставяне на дългосрочни цели, позволяват ориентирането на икономиката и на образованието в дългосрочен, стратегически хоризонт. С други думи, стратегическо планиране на ниво демократична държава в Западния свят е както теоретично, така и практически невъзможно и за преодоляването на този недостатък в Западния свят системата от системи на демократичното управление трябва да допуска неотменимо приоритизиране за някои конкретни области на развитие. Приоритизирането следва да е валидно и за последващи управленски мандати, с гарантирано финансиране и със същата научна и изследователска специализация. Възможно е да са необходими 40 – 50-годишни програми за индустриално и научно развитие. За такъв тип стратегическо развитие от порядъка на 5+ години ролята на пазарните сили (търсене и предлагане) няма съществено значение, защото свободната пазарна икономика регулира почти всички процеси, но само текущо, краткосрочно.

Чисто илюстративно, за целите на прегледността на настоящото изследване с оглед неговата широчина, текущата ситуация, пред която са изправени публичните лидери на Западния свят, може да се разгледа на микроново с предизвикателствата пред мениджмънта на едно предприятие. Ако представим съвременното състояние на упадък на микроикономическо ниво, то картината изглежда така – предприятието: 1) е без достатъчно служители, а наличните са в неразбирателство помежду си; 2) работи с остаряла техника и технологии, с изтекъл жизнен цикъл; 3) е със значителни задължения към кредиторите си и затова без реална възможност да се самофинансира или да получи при добри условия външно финансиране; 4) е с висока цена на енергията, защото локациите (от които идват газът, петролът, мазутът, въглищата, дървеният материал и други) са все по-несигурни и това оскъпява както процеса, така и продукта; 5) с огромни данъци за индустрията на Запад, защото това е солидарността; 6) с голяма част от служителите, които искат да работят на 4-дневна работна седмица (практикувана в Белгия, Шотландия, Исландия, например), също така от вкъщи (хоум-офис) и до 8 работни часа на ден, като ползват законово гарантирани дълги годишни отпуски; и 7) с постоянно сменящ се мениджмънт – понякога и всяка година.

С механизмите на свободния пазар, само с взаимодействието между търсенето и предлагането, предприятие в такова състояние на упадък може да бъде рестартирано само по един сценарий – ако цялото или негови съществени обособени части и ключово ноу-хау бъдат закупени от конкурентни предприятия. Всички останали сценарии се свеждат до обявяване на несъстоятелност, банкрут и изчезване завинаги като субект. При двата сценария за бъдещето на такова предприятие (съпоставимо с държава от Западния свят, намираща се в траен упадък) от предприятието остават единствено служителите му, които ще потърсят и намерят работа: в първия

случай под ръководството на новия собственик, а в другия сценарий – в изцяло различно предприятие.

Ако пренесем този анализ на макрониво, на ниво държава, то в исторически контекст човечеството е свидетел на изчезването на цели империи заради траен упадък (например Византия или Персия) и на разпадането на големи държави на множество малки държави (като СССР или Югославия например). Погледнато на макрониво, държавите също изчезват, точно както предприятието в такова състояние, разгледано по-горе на микрониво. В условия на траен упадък, ако не се вземат адекватни на състоянието мерки, то вероятно само хората могат да се спасят: чрез попадане под ръководството на новосъздадена държава на същата територия или чрез мигриране към други държави. Без каквото и да било двусмислие може да се посочи, че принципите на свободната пазарна икономика, а до голяма степен и демократичните принципи на мандатността в управлението на Западния свят не са в състояние да дадат решения за дълъг период напред – решения, които да са валидни или устойчиво приложими дългосрочно, което обаче, парадоксално, е ключово необходимо на управлението в условия на траен упадък.

За възстановяване от състояние на траен упадък на макрониво е необходимо време, като в исторически потвърдените случаи държави постигат икономическо развитие за 5 – 15 години. Отчетливо е необходимо обединение около дългосрочно целеполагане, програма за стратегическо развитие и координация на икономиката, от една страна, и на единните ценности, науката и образованието на обществото – от друга, за години, които могат да надхвърлят два поредни управленски мандата. Не е достатъчно нито времето, предоставяно на западните лидери съгласно основните закони в съответните държави, нито свободата, усилията и предприемчивостта на отделния човек в Западния свят. Независимо от гаранциите на свободната пазарна икономика за успеха на най-способните предприемачи в Западния свят. Защото естествена пазарна конкуренция на западния бизнес вече са цели държави и техните обединения на Изток. За излизане от трайния упадък в западното общество трябва прецизно разчетени години задълбочена специализация в конкурентоспособни икономически отрасли, както и ценностно осмислени и управленски координирани усилия на цялото общество за достигане до етап на „оживление“ и след него до етап на „подем“ на основата на отчетлива западна конкурентоспособност – както на западната индустрия, така и на западното общество.

Управление на процеса по възпитание на единни ценности в западното общество.

Възпитанието в единни ценности и възприемането на нов подход към образованието са в основата на единението на западното общество. **Възпитанието в единни ценности** включва **познавателна и образователна компонен-**

та. Познавателната компонента на единните ценности на западното общество би трябвало да има своеобразна йерархия.

Индивидуални ценности, които не могат да бъдат упражнявани в противоречие със семейните ценности или общите ценности:

– всичко в живота се постига с труд; трудолюбието е съзидание и уважение към труда, както и стремеж да бъдем заобиколени от хора на висококачествения труд; това подпомага успеха на всеки поотделно и на всички заедно;

– поведение на уважение към по-способните: както към по-възрастните, така и към по-младите;

– език на уважение към всички по-възрастни и всички непознати;

– потискане на собственото его в общуването, търпеливо изслушване, приемане на различно мнение;

– стремеж във всяка делова активност към намиране на общия интерес и към загърбване на различията;

– спазване на сребърното правило на етиката (не прави другиму онова, което не искаш да се прави на теб), но най-вече на златното (прави другиму това, което искаш да правят на теб);

– добротворство без очакване за възвръщаемост.

Семейни ценности, които не могат да се упражняват в противоречие с националните ценности:

– уважението към семейството започва с по-възрастните, продължава през уважението между съпрузите и уважението към децата и роднините;

– грижата за семейството е неотменима задача на всеки негов член;

– съизмерима с грижата за семейството е тази за приятелите и за съседите;

– създаване на семейство между 20- и 30-годишна възраст със стремеж към три деца през същото десетилетие.

Общи ценности:

– добруването на семейството, приятелите, съседа, квартала, града и страната е толкова важно, колкото собственото добруване и е истинската гаранция за икономическо развитие.

Възпитателната компонента на ценностите на западното общество следва да се интегрира в нов подход към образованието, като цяло.

За възпитанието в общи ценности на членовете на западното общество огромна е ролята на семейството и на училището, но процесът на възпитанието и утвърждаването на ценностите не спира през целия живот на индивида. Тук е важна и ролята на личния пример на учителя, на обществените лидери, на представителите на масовите медии, на обществено известните личности и на тези, които имат влияние върху публичното обсъждане на различни теми и въпроси.

Освен на ценностите огромна е ролята и на образованието за създаване в широчина и дълбочина на фундаментални знания. Окрупняването като научна област и усложняването на учебните програми както в дълбочина, така

също и в широчина, с повече интердисциплинарни връзки е сред възможните мерки в образованието за повишаване както на знанията, така и на производителността на труда на западното общество. Безкрайното раздробяване и специализацията в университетското образование още на ниво бакалавър трябва да бъде преосмислено, защото се губи фундаментално знание, от една страна, а от друга – намалява и производителността на труда на такива, да ги наречем, „тесни“ специалисти. Създаването на все по-тесни специалисти води след себе си ситуации, в които, за да се реши най-обикновен икономически проблем – например трябва да вземат участие 7 – 8 вида специалисти от различни области на икономиката, като: финансист, счетоводител, статистик, маркетинг, търговец, логистик, данъчен експерт. Същото е в техническата сфера – трябва инженер по хардуерната част, инженер по софтуерната част, инженер по мобилни мрежи и свързаност, инженер-енергетик. Подобно е състоянието на специализацията в правото и в други научни области. Вероятно окрупняването на специалностите в бакалавърските степени ще натовари с повече часове програмата на студентите в бакалавърска степен, при което едва ли ще могат едновременно да се обучават и да работят на трудови договори, но ако заетостта им в университетите се завиши с повече учебни часове седмично, то и завършването на бакалавърската степен ще може да се осъществи за 2, а не за 4 години. Окрупняването на специалностите не трябва да е за сметка на специализацията в науката, а да е за сметка на свободното време на студентите, които да бъдат натоварени с повече учебни часове в рамките на деня, седмицата, месеца, годината.

Ключовата роля на лидера за инициране на промяна в икономиките и в обществото на Западния свят

Точно както упадъкът на Западния свят включва икономическа и социокултурна компонента, така и лидерите в западното общество имат задачи да рестартират и да развият както икономиката, така и да създадат условия за възпитаване в единна ценностна система на обществото. Това, на свой ред, включва изискването лидерите да притежават както лични, така и професионални качества, отчитащи три неща: 1) способността да иницират промяна; 2) да имат лични качества, сред които: високо образование и висок морал, както и отдаденост на хората; и 3) подходящи професионални качества, с оглед конкретните задачи. Важно е да се посочи, че **способността на лидера „да иницира промяна“**, е различна от останалите качества и е изключително рядко срещана способност – например в сравнение с „менажиране на промяна“, което е обичайна управленска практика. „Иницирането на промяна“ е „такива активни стъпки на управление, които задължително включват възприемане на курс на действие, който е различен от текущия курс за справяне с проблема, който е на дневен ред“ (Sverdlik, Oren, Berson 2019). С оглед тази

съществена разлика, на Западния свят са нужни лидери с профил на „иницииращи промяна“, като трябва да се отчита обстоятелството, че консервативното западно общество невинаги разбира нуждата от промяна в различни отношения и затова нито очаква, нито осъзнато иска стратегическа промяна. От мащабно изследване в Израел през 2019 г., обхванало ръководителите и учителите на 109 обществени училища, изследователите (Sverdlik, Oren, Berson 2019, p. 16) правят следните ключови заключения:

1. „Не само лидерите, които са способни да инициират промени, са важни, трябва да се вземе предвид и организационната среда, в която ръководят лидерите. Лидерите, способни да инициират промени, ще вземат предвид организационната среда, особено когато е подчертано консервативна, което може да отслаби предразположеността на лидера към инициране на промени. С други думи, лидери, способни да инициират промени и да решават проблеми, като начало, ще се въздържат от инициране на промени в среда, която те идентифицират като ориентирана към стабилност.“

2. „За да се концептуализира процесът на промяна, е необходимо целенасочено фокусиране върху степената, в която хората отдават значение именно на колективните ценности (бел. на авт. – семейни и общи ценности), индивидуалните ценности и ориентацията си към стабилността и запазването на status quo“ (Sverdlik, Oren, Berson 2019, p. 6).

Във всякакъв случай ролята на лидера в социокултурен аспект е точно толкова важна, колкото и в икономически аспект, защото представителите на средата, в която трябва да се иницира промяна, трябва да бъдат научени да разпознават индивидуалните, колективните и общите ценности и тяхната йерархична връзка.

Сред **личните качества** на лидера на водещо място е посоченото от древногръцкия философ Изократ още около 400 г.пр.н.е. изискване лидерите „да не живеят в нехайство и безгрижие, а да гледат да проявят повече ум от останалите, защото е сигурно, че ще имат такова управление, каквото съответства на умствената им подготовка“ и „да си дават сметка за това и да се стремят колкото по-високо стоят от другите по ранг и почести, толкова да ги превъзхождат и по качества“, също така да знаят, че „грижата и образованието са в състояние във висша степен да облагодетелстват човешката природа“ (Izokrat 2008, p. 39). Пренесено през хилядолетията, знанието от мащабно научно изследване през 2011 г. емпирично доказва, че „лидери, които са ориентирани към общите, колективните ценности на обществото (бел. авт. – а не към индивидуалните ценности) са възприемани и оценявани (бел. авт. – от техните последователи) по-позитивно и затова се счита, че са по-ефективни“ (Graf, Sebastian, Quaquebeke, Van Dick 2012, p. 309).

Професионалните качества на лидера и лидерските екипи включват:
1) специфичните знания, умения и опит в конкретната научна област, коя-

то ще бъде управлявана, но също 2) знания, умения и опит в управлението на хора и процеси, т.е. управленски професионални качества. При това както първият тясно-профилиран комплекс, така и вторият комплекс в областта на управлението следва да са потвърдени със значим положителен предходен опит, а не с „опит по принцип“.

Заклучение

Налице е упадък, при който, ако не се вземат стратегически решения и не започне тяхното изпълнение в кратки срокове, деиндустриализацията в западните икономики и свързаната с нея безработица, паралелно с подценяването на възпитанието и на фундаменталното образование в западното общество, ще стимулират криминални посегателства, социални конфликти и войни.

За излизане от състоянието на упадък следва да започне развитие на колективни ценности и да се постигне социално единство на целите в икономическото развитие. От ключово значение е осъзнаването на потребността от връщане към общите и семейните ценности, които да създадат среда на взаимно уважение и подкрепа, която, на свой ред, да осигури социално единство. Многогото и сложни проблеми изискват обществен консенсус във все повече области, което може да се постигне от общество, което осъзнава не само своите права, но и много свои задължения и отговорност пред бъдещите поколения.

Пред управлението в Западния свят стоят мащабни задачи, в условия на ожесточена конкуренция от Изтока. Излизането от състоянието на упадък не може да стане с посвещаването на ресурси във всички направления. Необходима е приоритизация в конкретни области на развитие. При това в области, които могат да бъдат развити без зависимост от Изтока. Това сложно предизвикателство изисква координирано развитие на приоритетни отрасли в икономиката, паралелно с развитие на науката и образованието в същите приоритетни направления. Такава координация на индустрията с образованието е единствената възможност за развитие на конкурентоспособност. Преди всичко защото позволява захранване на индустрията с подготвени кадри, от една страна, и от друга – с научно-развойни резултати. Изборът и последващата координация на дейността на Западните икономики по предварително съгласувани приоритети в индустрията и в образованието следва да са съобразени с областите на ключови предимства на Западния свят пред Изтока.

Фундаменталното образование в западното общество следва в кратки срокове, с високо натоварване на учащите да развива едновременно широки и дълбочени познания в науката. Приоритетното развитие на широки специалисти с фундаментални знания, но и с дълбочина на знанието в конкретна област на специализация, позволява на такива специалисти с лекота да намират връзките между релевантните науки, от една страна, и от друга – да са конкурентни на пазара на труда със своята полезност в широчината на познанията им в индус-

трията, в която са заети. Крайно тясната специализация в образованието, която е факт в западното общество в момента, прави всяко взаимодействие много бавно и скъпо, преди всичко защото много на брой различни тесни специалисти трябва да се произнесат дори когато са поставени несложни въпроси за решаване.

На следващо място, но не и по значение, е необходимостта от спешно централизиране на системите за управление и намаляване на всички паразитни институции в Западния свят, които са с дублиращи се функции. Това се постига с окрупняване на отговорностите, което води до намаляване на обществените разходи, от една страна, но преди всичко до съкращаването на времето и цената за взимане на решение. Това би вдъхновило развитие на предприемачеството в Западния свят.

Особено съществено е значението на селекцията на лидерите, които трябва да заемат обществени длъжности. Обществените длъжности следва да са с усложнени и неотменими критерии, позволяващи само на най-подготвените да заемат вакантната длъжност. Сред неотменимите критерии следва да е критичното мислене на лидерите, способността им да инициират промени, изискване за наличие на значим опит в областта, която ще управляват. Въвеждането на системни тестове за лоялност и зависимости на лидерите, заемащи обществени длъжности – два пъти годишно с полиграф например – също следва да е сред ключовите мерки за излизане от състоянието на траен упадък.

NOTES

1. Patent applications in Europe reach record level in 2021. Available at: <https://www.epo.org/news-events/news/2022/20220405.html>.
Европейско патентно ведомство. Available at: <https://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html>, Top 100 Applicants statistics.
2. Европейско патентно ведомство, статистика. Available at: <https://www.epo.org/about-us/annual-reports-statistics/statistics.html>.
3. Available at: <https://www.wipo.int/en/ipfactsandfigures/patents>.
4. Available at: <https://ourworldindata.org/world-population-growth>.
5. Interim Report September 2022, Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Available at: <https://www.oecd.org/economic-outlook/september-2022/>.

REFERENCES

- AKAEV, A., 2008. Influence of business cycles on long-term economic growth. *Doklady Mathematics Journal*, vol. 78, no. 1, pp. 621 – 625.
- ALCOUFFE, A., Poettinger, M. & Schefold, B., 2009. *Business Cycles in Economic Thought*. Routledge. ISBN 9780367878245.

- BENNIS, W., 1959. *Leadership Theory and Administrative Behavior: The Problem of Authority*. Cornell University.
- ECKSTEIN, O., SINAI, A., 1990. The Mechanisms of the Business Cycle in the Postwar Period. In: ROBERT J. GORDON (Ed.). *The American Business Cycle: Continuity and Change*. University of Chicago Press. ISBN 978-0226304533.
- GRAF, M., SEBASTIAN, S., QUAQUEBEKE, N., VAN DICK, N., 2012. The Relationship Between Leaders' Group-Oriented Values and Follower Identification with and Endorsement of Leaders: The Moderating Role of Leaders' Group Membership. *Journal of Business Ethics* vol.106, no.3 pp. 301 – 311. DOI: 10.1007/s10551-011-0997-4
- HARVEY A., TRIMBUR T., VAN DIJK H., 2007. Trends and cycles in economic time series: A Bayesian approach. *Journal of Econometrics*, vol. 140, no. 2, pp.618 – 649. doi:10.1016/j.jeconom.2006.07.006.
- IZOKRAT, 2008. *Rechi* (prev. ot starogratski Violeta Gidzhikova, Nikolay Sharankov). Sofia: Arhetip ISBN 9780546770523. [In Bulgarian].
- JUGLAR, C., 1862. *Des Crises commerciales et leur retour periodique en France, en Angleterre, et aux Etats-Unis*. Paris: Guillaumin, (in French)
- KITCHIN, J., 1923. *Cycles and Trends in Economic Factors*.
- KONDRATIEV, N., 1925. *The Major Economic Cycles*.
- KUZNETS, S. 1930. *Secular Movements in Production and Prices*.
- MEDJUCK, S., 1986. The social consequences of economic cycles on nineteenth-century households and family life. *Social Indicators Research Journal*, vol. 18, no. 3, pp. 233 – 261. DOI: 10.1007/BF00286620.
- PARASHKEVOVA, L. 2009. Ikonomicheskite tsikli i krizi v dinamikata na tsivilizatsiite. *Journal KSI*, pp. 104 – 110 ISSN 1313-4787. [In Bulgarian]. Available at: <http://www.tksi.org/JOURNAL-KSI/PAPER-PDF-2009/2009-3-25.pdf>.
- SEMMLER, W., 1986. On Nonlinear Theories of Economic Cycles and the Persistence of Business Cycles, *Mathematical Social Sciences Magazine*, vol.12, no.1, pp. 47 – 76. DOI: 10.1016/0165-4896(86)90047-8
- SUNAL, O., KUMAR, T., KUMAR, S. & SINGH, V., 2022. Patents & publications: In Indian perspective. *International Journal of Biological & Pharmaceutical Research*, vol. 13, no. pp.13 – 23.
- SVERDLIK, N.; OREN, S. & BERSON, Y., 2019. When Do Leaders Initiate Changes? The Roles of Coping Style and Organization Members' Stability-Emphasizing Values. *Applied Psychology: An International Review*, vol.69, no.4, pp. 1338 – 1360.
- TETRICK, L. E. & CAMBURN, M. K., 2004. *Encyclopedia of Applied Psychology*. ISBN: 9780080547749.

**ECONOMICS AND MANAGEMENT IN TIME
OF DECLINE IN THE WESTERN WORLD
(STATUS QUO AND OPPORTUNITIES
FOR THE WESTERN WORLD)**

Abstract. When socio-economic crises last a long time, it is a consequence of decline in the first place in society and in parallel with this – decline in economy. “Decline”, for the purpose of the study, will mean permanently fragmented society, parallel to long-term problems in the economy. “Western world”, for the purposes of this study will include Europe, The United Kingdom, and The United States. Decline in addition to social chaos also includes economic impasse (deadlock), caused by absence of significant economic growth for years; obsolete equipment and technologies; indebtedness of the countries of the West; inflation; negative population growth; frequent change of goals and priorities, and others. The “Decline” brings to the fore in the public life of the Western world aggressive and non-dialogical representatives of various social groups who do not possess any of the traditional values and culture of Western society, nor the obligatory high level of fundamental education, nor the professional abilities to distinguish the important from the unimportant. In addition to not representing the majority of society and thus continuing to create disunity, Western leaders and leadership teams do not set long-term goals in economy or for the society, limited by the mandate of governance in the Western democracies. Science and education of the society are not developed in parallel with economic specialization in specifically prioritized industries. Status quo does not allow solving the accumulated problems in society, much less ensuring socio-economic development.

Keywords: Western world; Western society; crisis; economic development

✉ **Dr. Nikolay Krushkov, Assoc. Prof.**

Business Faculty

University of National and World Economy

Bulgaria

E-mail: nkrushkov@unwe.bg